

APROXIMACIÓN A ALGUNHAS CRENZAS DA PARROQUIA DE FRANQUEÁN (O CORGO-LUGO)

JOSÉ LUIS GARROSA GUDE

ABSTRACT

The object of this article is to study some existent beliefs in Franqueán (O Corgo-Lugo). We decide to contain them around two general concepts, the *proved damage*, and *the blessed and the damned thing*. We try to explain illnesses like the evil eye and other popular superstitions of the study area.

Co presente artigo pretendemos dar a coñecer sucintamente algunhas crenzas que aínda se lembran na parroquia obxecto de estudio, pertencente ó concello do Corgo. Franqueán –que inclúe as entidades de Cima de Vila, A Ermida, Escardel, Franqueán, Monte de Silva, Oubime, Outeiro e O Vilar– presenta un relevo bastante accidentado con elevacións coma os montes Alboiro e Silva de 536 e 511 m respectivamente, e está bañado polo río Tórdea e outros regatos menores.

Dada a diversidade de testemuños recollidos nos nosos traballos de campo, e a dificultade de adscribilos a un grupo ou outro, decidimos agrupalos arredor de dous termos fundamentais: o «mal provocado» e o «bendito e o maldito». Tampouco esta división serve para xebrar totalmente moitos conceptos e somos conscientes de que nalgúns puntos podemos resultar arbitrarios ou relegar aspectos interesantes. Sen embargo, consideramos que o esquema adoptado é bastante didáctico e facilitará a comprensión e maila divulgación dalgúns trazos do imaxinario popular de Franqueán.

O MAL PROVOCADO

Ó falarmos do mal provocado polo ser humano ou polas forzas malignas que nel poidan existir é

inevitable referirse ó *mal ollo*. É esta unha das crenzas máis comúns e ó mesmo tempo máis complexas que existen. Coma no resto de Galicia, aínda goza dunha enorme vitalidade na zona de estudio e presenta unha serie de características interesantes para achegármonos a outros aspectos do *imaxinario* ou do universo mental galego.

O primeiro que debemos salientar é a súa heteroxeneidade. É unha doenza que incide nas persoas e nos animais, que pode provocar só mala sorte ou tamén enfermidades que levan mesmo á morte.

O concepto fundamental no mal ollo é a *envidia*. Con este termo alúdese á cobiza desenfreada por algo bo canalizada a través dos ollos. Esta envexa provoca o mal no ben desexado e adoita proceder dunha muller como explicaremos máis adiante. Segundo algúns informantes o mal ollo é involuntario, para outros, en cambio, procede dun desexo intencionado da persoa implicada.

Unha vez constatada a existencia do mal ollo na facenda cómpre realizar certos actos para *encoutalo*¹, e para este efecto emprégase a seguinte oración:

*Olláronte dous, desóllante tres,
San Pedro, San Pablo e San Andrés.
Co favor² de Dios e da Virgen María
un padrenuestro e un avemaría.*

Ó tempo que se recita o ensalmo hai que cruzalo animal cunha zoca ou zapato de home do pé esquerdo, esta acción repítese tres veces ó día durante tres días e despois ponse a zoca nun lugar onde se poida afumar (antigamente no caízo ou

¹ O verbo *encoutar* significa curar calquera mal de procedencia máis ou menos máxica mediante ritos que inclúen ensalmos de diferentes tipos.

² Tamén existe a variante «*Co poder de Dios...*».

no bordo da cheminea). Existen outras versións, nas que o animal só é cruzado tres veces con algo bendito.

Como pode comprobarse, o rito inclúe certos elementos recorrentes na medicina e nas crenzas populares galegas. O máis claro é a referencia explícita ás divindades, o cruzamento do animal e o uso do nosopai e a avemaría. A continuación explicámo-los outros compoñentes destes rituais:

1. En primeiro lugar, aparece o número impar, neste caso o tres, personificado na tríade de santos avogosos que combaten o mal provocado polos dous ollos. A importancia do número impar vén ratificada pola repetición do rito tres veces ó día durante tres días seguidos³.

2. O segundo elemento salientable é a zoca ou zapato de home. Como xa dixemos, as culpables do mal ollo adoitan ser mulleres. Na cultura tradicional galega o elemento feminino aparece a miúdo caracterizado negativamente. Lembremos que se cre que atopar unha muller cando se levan as femias ó semental fai que estas non empreñen, mentres que se se cruzan cun home ou cun pequeno a viaxe terá éxito⁴. Para concluír debemos dicir que a muller tampouco pode tocar coas mans nús certos amuletos coma a *pedra de ara*, usada contra o mal ollo, porque perdería a súa virtude. De novo a muller adulta aparece como algo impuro en contacto cun elemento sagrado, e neste punto é preciso lembrámo-lo rito de acolle-las mulleres paridas á misa, mediante unha purificación por parte do crego. Antes da mesma non podían entrar na igrexa e tampouco avanzar regos de auga⁵.

3. A esquerda aparece caracterizada en tódalas culturas como o lado do esotérico, o máxico ou o

maligno. En Franqueán usábase o corno esquerdo da vacaloura e a á esquerda do *muricego* como amuletos de boa sorte.

4. En relación ó uso do calzado para cruza-los animais, hai que sinala-lo valor das cousas apegadas á terra. Un dos peores agoiros é cando a pita canta coma se fose un galo. Normalmente acostúmase mata-la ave para evita-lo posible mal, pero nalgũa familia vendían a galiña e mercaban algo que arrastrase: unha rella de arado ou unha ferradura.

5. O fume, con claras reminiscencias relixiosas (o incenso, por exemplo), é un preventivo do mal –véxase tamén a nota 3–. Así, quéimase loureiro bendito contra o trono e no rito do aninovo afúmanse tódalas dependencias da casa con loureiro verde e bendito antes de nace-lo sol repetindo o seguinte conxuro:

*Entre el nuevo, salga el viejo*⁶.
*¡Revollón*⁷ fóra!
Co favor de Dios e da Virgen María,
un padrenuestro e un avemaría.

Un dos síntomas máis comúns do mal ollo é cando as vacas dan sangue en paga do leite⁸. Había que lles muxi-los catros tetos e bota-lo sangue ó lume dicindo con saña:

Para que se lle queimen os ollos e a lengua
 (sic).

En relación ó mesmo parece ser que noutros puntos do concello (posuímos referencias procedentes de San Fiz de Bergazo) tamén existiu o costume de bota-lo leite ensanguentado na lareira e mallalo con varas de abeira ó tempo que se lle dicían unhas palabras á bruxa, despois disto a vaca recuperábase.

³ A eficacia do número impar compróbase noutros ritos de curación. Por exemplo, os enfermos de *gota* (epilepsia) debían beber auga de 5 ou 7 fontes distintas antes de que nacesse o sol o día de San Xoán. Ós nenos con tose ferina dábanlle-lo caldo de cocer 5 ou 7 gromos de piñeiro. No ensalmo dos orizós queimaban sete pallas de pan con sete nós dicindo: *¡Ai de Dios, / que ardé a casa de orizós / con sete pallas e sete nós!*, e tamén procuraban recibi-lo fume das pallas nos orizós.

⁴ Podémolo explicar mediante as seguintes ecuacións: muller + femia = esterilidade, home/pequeno + femia = preñez. O pequeno aparece considerado como ser asexual e polo tanto inocente.

⁵ Véxanse as disposicións bíblicas verbo das mulleres para evita-la impureza do parto.

⁶ Existe outra versión: *Señor Soberano, / entre lo bueno, salga lo malo. / ¡Revollón fóra!*

⁷ Creemos que a palabra *rebollón*, de significado descoñecido para os informantes, pode estar relacionada co termo francés *réveillon* que alude ás ceas do Nadal e mailo Aninovo e ás propias festas, engadamos que en vasco se denomina *sorgin afaria*, literalmente *cea das bruxas*.

⁸ O gusto dos seres malignos polo leite é moi común. Así, a noite de lume novo non se podía deixar leite nas potas porque as bruxas viñan bañarse nel. Disc que as cobras (animal negativo por excelencia) adoitan mamar das vacas co que estas senten un pracer de carácter luxurioso. Para este último aspecto véxase M. Llinares, *Mouros, ánimas, demonios. El imaginario popular gallego*, Madrid, Akal, 1990, pp. 140-142.

Neste ritual son importantes dous elementos. É doadamente identificable o carácter profiláctico do lume, lembrémo-los costumes da noite do San Xoán espallados por toda Galicia. Da importancia da lareira falaremos na segunda parte do artigo na que, co gallo da descrición do ensalmo contra o *colleutizo cabalar*, falaremos dalgunhas crenzas relativas ó fogar.

A abeleira úsase para mata-las bruxas⁹ e tamén en diferentes ensalmos de curación coma o que transcribimos a continuación, empregado para encouta-lo *corvín*. Defínese o *corvín* como unha especie de ataque que lles dá ós ranchiños e lles fai chiar e patexar ata levalos á morte. Hainos que cruzar tres veces cunha vara de *abelaira*¹⁰, tamén hai versións nas que é de *biouteiro*,¹¹ mentres se di o seguinte:

*San Pedro e San Juan por un camiño van.
E díxolle San Pedro a San Juan:
«Aí queda o cocho de Choupín
dándolle o teo e o corvín».
E díxolle San Juan a San Pedro:
«Crúzao cunha vara de abelaira
que o teo e o corvín marchará
e o cocho de Choupín quedará».
Co favor de Dios e da Virgen María,
un padrenuestro e un avemaría.*

Finalmente, e referíndose a persoas, tamén se alude ós piollos (*ter unha capa de pollos*) como un dos sinais do mal ollo, o que nos serve para pasarmos á segunda parte do artigo, cos animais que simbolizan o ben e os que encarnan o mal.

O BENDITO E O MALDITO

É inherente ó ser humano dividi-lo mundo en dúas partes case sempre antagónicas; a partir disto podemos defini-lo carácter binario (ou maniqueo

se se prefire) da cultura popular. No imaxinario galego é fundamental a distinción entre o maldito e o bendito. As doenzas, por exemplo, a miúdo están causadas por animais considerados venenosos e o procedemento para remedialas inclúe elementos «benditos». É innegable a enorme difusión e vulgarización dos elementos bendicidos pola propia Igrexa. Entre eles podemos destaca-la xa mencionada *pedra de ara*, o loureiro¹² do Domingo de Ramos, a auga¹³ ou as candeas benditas¹⁴.

Sen embargo, existen elementos –fundamentalmente plantas ou animais– que se consideran sagrados ou benditos e que contan cunha explicación pseudorrelixiosa *ad hoc* que nada ten que ver coa doutrina eclesiástica. Ese é o caso da silva, antigamente prendían unha punta de silva no pano da cabeza ou no pucho para evita-la chispa, era bendita porque o manto da Virxe quedou prendido nela cando ía polo río abaixo¹⁵. Seguindo cos temidos efectos dos torbóns, tamén se adoita dicir que o raio mata as bestas e as vacas, pero que a mula é inmune por ser un animal bendito¹⁶. Outros animais benditos son os carrizos e mailas andoriñas –na fala de Franqueán só se rexistra o castelanismo *golondrina*, din que traen boa sorte e favorecen a súa nidificación nas cortes– porque borraron as pisadas da Sagrada Familia cando fuxían cara a Exipto. É pecado matalos e existe algunha prohibición coma a que dicía que se un pequeno comía ovos de carrizo quedaba anano, aínda que outros estenden ese efecto a calquera ovo de paxaro silvestre. As bolboretas –chamadas *pitiñas* ou *palomiñas de Dios*– poden ser de dous tipos, as brancas anunciaban cartas e era pecado

¹² Queimado serve contra o trono ou para afuma-la casa a modo de bendición. O día tres de maio antes de que saíse o sol tamén se espetaban nos leiros cruciñas de loureiro bendito e se botaba auga bendita para que non *axease* o pan.

¹³ Á parte da auga bendicida na igrexa, faremos mención á auga do *rego de Rivela* que se usaba para cura-las *vixocas* ou *xarpolas* que lles nacían nos labios ós pequenos, dábanlle a beber cunha pesca de prata e despois de cruzala cun anel de *alicornio* ou *alicorno* –reminiscencia da hasta de unicornio, pedra negra engastada nun anel eficaz contra os venenos–. A súa virtude procedía de que por aló pasara un bispo.

¹⁴ Usadas soas ou xunto cun pan e un coitelo no poio das ventás para torna-la chispa, ou postas nas portas e ventás para evita-la entrada das bruxas.

¹⁵ Cf. M. Cátedra *La muerte y otros mundos*. Ed. Júcar. Madrid, 1988, p. 40, sobre o xardón en Asturias.

¹⁶ Algún informante dixo que é bendita porque comeu as silvas que crecían arredor do Neno Xesús.

matalas, en cambio, as escuras traían mala sorte e por iso eran eliminadas.

A medio camiño entre a relixiosidade popular e o dogma están as crenzas relativas ó pan nas que se mesturan ideas cristiás (é indubidable o símbolo do corpo de Cristo) co valor que se lle concede como alimento básico. Na súa elaboración interviñan (ou aínda interveñen segundo as familias) diferentes bendicións. Ó empezar a amasar algúns din, cruzando coa man:

Bendición de Dios Padre, del Hijo, del Espíritu Santo.

Unha vez amasado, fáiselle unha cruz coa man e é costume dicir:

*Dios che poña o que che falte*¹⁷.

Cando se metía o pan no forno¹⁸ había quen dicía (parece ser unha práctica máis ben antiga e de pouca vitalidade actual):

*Vai o pan no forno, vai a gracia de Dios polo mundo todo.
Diolo suba nos agros e o baixe nos mercados.*

Antes de enceta-lo pan fáiselle unha cruz por baixo co coitelo, nunca se pousa ó revés, considérase moito pecado. Se cae, hai que lle dar un bico ó recollelo.

Un uso do pan que podemos cualificar como máxico é no proceso do liño¹⁹. Os mollos de liño levábanse a engalar por un período de nove días. Con ese obxecto buscaban pozas nas que se afundía o liño e cubríano con canas e pedras para que non nadase. Dicían que se alguén ía face-las súas necesidades ó río o liño podía podreecer, para evitalo «botábanlle a merenda», que consistía en introducir un cachiño de pan en cada mollo. Deste xeito, non había perigo de que podrecese.

Antes tamén se bendicían outros alimentos, cruzábanse coa man dicindo:

Bendición de Dios Padre, del Hijo, del Espíritu Santo.

¹⁷ É a mesma que se emprega coa masa dos chourizos.

¹⁸ Para as verrugas do ubre das vacas utilizaban o *escobo* do forno aínda quente, fretábanlle-lo ubre con el e, a partir dese día, tamén lles cambiaban o nome, debían chamarse *Figueira*.

¹⁹ Información procedente da parroquia de San Andrés de Chamoso.

*Por aquí pasou Dios, por aquí a Virgen, se esto ten veleño*²⁰, *Nuestro Señor llo quite.*

Así mesmo, existen alimentos bos ou malos segundo a súa orixe. Crese que o primeiro ovo das poliñas, máis pequeno e manchado de sangue, dá memoria e aínda hoxe llelo dan ós pequenos. Sen embargo, hai que tira-los *agoiros*—algúns bótanos ó lume—, que é o nome que reciben escs ovos pequenos e deformes que ás veces nacen. Para combatalo *gusto cubano* (unha especie de sarna), batían un ovo con xofre e fritían esa mestura en aceite. Comían un pouco do ovo e fretaban a pel co aceite, aquela noite había que durmir en sabas limpas.

Dentro xa do universo dos animais malditos debemos falar do *colleutizo cabalar* ou *rastro*. Son unha especie de grans ou erupcións cutáneas que xorden cando se pon algo en contacto da pel, algo polo que pasase (de aí o nome de rastro) algún dos animais considerados venenosos. A lista de animais sempre inclúe a cobra, o lagarto, a pinchorra e maila araña e nalgunhas versións tamén aparece o sapo, aínda que outros non o consideran pezoñoso.

A acción de encouta-lo rastro consiste en cruzala zona afectada con cinza de porreta de allo²¹ e cuspe da boca (a persoa encargada de curalo, cuspiña o rastro mentres cruza coa cinza a ferida) dicindo a seguinte oración:

*Colleutizo cabalar, tu qué vés aquí buscar, cuspe da boca e cinza do lar.
Se eres*²² *de cobra, vaite en roda.
Se eres de lagarto, vaite de arrastro*²³.
*Se eres de pinchorra, vaite á madorra*²⁴.
*Se eres de araña, vaite á paraña*²⁵.
Co favor de Dios e da Virgen María, un padrenuestro e un avemaría.

²⁰ Rexistrada así, a medio camiño do galego *veleno* e o castelán *beleno*—nome dunha planta tóxica—.

²¹ Úsase o allo contra todo o maligno. Cando se levan animais ás feiras, hai que cruzalos con allo na cabeza e nos *cuadrís* para evita-lo mal ollo. Outros, para teren sorte na venda, dábanlles a comer algo roubado, por exemplo, facían que a vaca ou becerra comese unha verza collida dun horto.

²² Pode aparecer en terceira persoa, isto é: *Se é de cobra, vaite en roda. / Se é de lagarto, vaite de arrastro, etc.*

²³ Ás veces aparece dubidosa a segunda parte, *Se eres de lagarto, vaite ó burato*.

²⁴ Variante de medorra, (sinónimo de mámoa). ¿Elixida só pola rima ou por ser un lugar máxico?

²⁵ Tamén témo-la variante *paramia* (sarrío, feluxe), mentres que a *paraña* é unha pedra da lareira. Noutra versión trala referencia á araña aparecía *Se eres de sapo, vaite ó burato*.

Unha vez concluído o proceso había que mante-la cinza na pel sen a lavar para que producise efecto. Esta doenza xa aparece citada na polémica obra de 1895 *Supersticiones de Galicia y preocupaciones vulgares* do doutor Jesús Rodríguez López²⁶, cos nomes de *colleitizo* e *orballo*. Inclúe dous conxuros para combatalo, que comparten moitas semellanzas coa recollida en Franqueán. Non é unha práctica exclusiva de Galicia. Así, os vaqueiros de alzada asturianos cren nunhas enfermidades tamén producidas por animais considerados malditos, son a «*espina*» e o «*cosiyos*». Para curalas usan cinza e unha oración, isto complétase fretando a parte afectada con cinza e facendo o sinal da cruz sobre ela e sobre un mesmo²⁷.

O ensalmo consta dunha pregunta dirixida ó *colleitizo* e unha enumeración dos animais pezoñosos na que se lles ordena mediante a rima retirarse a onde —á paraña, á madorra— ou como —en roda, de arrastro— non fagan dano, e remata nas consabidas oracións. Ó principio faise mención ó cuspe e maila cinza do lar. É moi coñecido e está moi espallado o uso da saliva das persoas entendidas (mencíñeiros, etc.) na loita contra certas enfermidades coma a rabia.

En relación á lareira diremos que se trata dun espacio que conta cunha serie de prohibicións moi interesantes, procedentes sen dúbida do carácter nuclear da mesma na cultura tradicional galega. Así, por exemplo, se caían verzas ou rabi-zas no lume (cando se botaban ó caldeiro da lareira) enchíanse de piollos as da leira, tamén era pecado botar ó lume cascas de ovo porque con elas queimaron a San Lourenzo e non se podía falar dun niño debaixo do caínzo porque se enchía de formigas²⁸.

Para concluírmos este apartado facemos unha pequena lista de crenzas relativas ós animais que aparecen no conxuro, ademais incluímo-la donicela:

1. Os ofidios son os animais máis odiados. Ademais do xa dito, cren que todos son venenosos

e posúen o poder de fascinación, é dicir, atraen coa vista os paxaros para comelos. Contra as cobras pode usarse a vara das vacas, tocándoas con ela atórdanse e é mais doado matalas. O único réptil ápodo que non se considera venenoso é o *arcángel*²⁹ (*Anguis fragilis*, liscanzo, escáncer en galego común).

2. O lagarto arnal (*Lacerta lepida* e/ou *Lacerta schreiberi*) considérase moi venenoso, hai algunha vaga referencia á súa inimizade coas mulleres.

3. Arredor da pinchorra existen moitas crenzas, todas elas negativas, a máis estendida di que cando se ve non se pode abri-la boca porque fai cae-los dentes. Se as vacas ou ovelas comían rastro de pinchorras en celo, inchaban con grave perigo de morte. Dábanlles aceite e sal, ou tamén rabos de bacallao para que os roesen como antídoto³⁰. A xente que fá apañar castañas ou folla nas carballeiras, adoptaba precaucións por se había pinchorras agachadas baixo as follas e mesmo dicían que as castañas mordidas que aparecían eran obra súa. Noutras partes do concello (San Miguel de Pedrafitas, p. ex.) din que ó contacto con ela sae nos dedos a figura dunha pinchorra.

4. Aínda que se considere venenosa a araña, rexistrámo-lo uso das súas teas para dete-las hemorraxias.

5. O sapo que, como xa dixemos, ás veces aparece ó final do ensalmo, non é especialmente odiado. Unha crenza curiosa é que os *puchos* ou *puchos de sapo* (así se lles chama ós cogomelos) nacen nos sítios onde mexan os sapos.

6. Outro animal considerado moi venenoso³¹, pero que non deixa rastro e, por tanto, non aparece no ensalmo, é a *dunicela* (donicela ou doniña en, galego estándar). Dicían que caían das árbores co tempo revolve, e os nenos de antes sabían cancións burlescas para enfadala e que correse detrás deles; os adultos dicían que había que lles dicir «*bonitiña, bonitiña*» para que non fixesen dano. Transcribimos unha versión procedente de San Andrés de Chamoso:

²⁶ J. Rodríguez López, *Supersticiones de Galicia y preocupaciones vulgares*, Ed. Aliviadoiro do Colectivo Tremiñado, Salamanca, 1993, pp. 115-116.

²⁷ M. Cátedra, *Op cit*, p. 43 e pp. 147-148.

²⁸ Non é unha crenza exclusivamente galega, en El Tiemblo (Ávila) dicían que se se sabía dun niño non se podía dicir a carón do lume porque os lagartos e as cobras ían come-los ovos ou os paxariños.

²⁹ Así, con pronuncia castelá, non rexistramos outro nome na área.

³⁰ Estas dúas crenzas amosan semellanzas cos *aires* —o mal a distancia, o celo negativo—, característicos da Galicia occidental e que non se rexistran en Franqueán.

³¹ Xa o din os refráns: *Se te morde unha dunicela, l busca viño e busca vela / que mañá che darán terra* ou *Se te morde unha dunicela l busca camisa para a terra*.

*Durnicela*³² *pataqueira,*
cagarrosa, mal peinada, mal lavada.

A continuación ofrecemos un pequeno calendario máxico, con datas sinaladas nas que era costume realizar certos actos:

1. Primeiro de Ano

Xa nos referimos a este día cando falamos do uso de loureiro bendito.

2. Martes de *Entruido*

Había que comer nabizas para que non o coman a un os mosquitos.

3. Un de maio

Había que comer castañas para non esmaiolarse e ter ganas de traballar.

4. Tres de maio

O día da Cruz de Maio, xa se mencionou nas notas o rito contra a xeadá.

5. Día da Asunción

Nesta data combatíase o *burgo*. Din que eran unhas formigas pequeniñas que facían que *aburgasen* os hortos e as árbores. Para que non subisen á árbore había que atarlle unha palla de pan no tronco antes de que nacesse o sol. Os hortos cruzábaos coa aguillada un home co requisito indispensable de que viñese da arada.

6. Día de lume novo.

Xa falamos antes da relación das bruxas e o leite nesta data. Era o día de facer lume e competían no tamaño das fogueiras coas parroquias veciñas. A xente máis nova percorría os lugares da parroquia alumando con *pinas* mangadas en paos e cascas de *abidueira* secas e retorcidas. Ó día seguinte había que facer pasa-las vacas polas cinzas do lume da noite anterior.

O elemento vexetal tan común nesta noite aparece nas augas de rosas (deixar auga con pétalos de flo-

res toda a noite e lava-la cara á mañá con ela). Aínda se lembran os vellos costumes consistentes en tomalo orballo espidos nos leiros de pan ou envorcarse encoirados en certos prados (os da Costa, na aba do monte dese nome, por exemplo) para combatala sarna. Xa aludimos ós adornos das casas, pero na actualidade descoñecen o por qué destes adornos³³.

DÍA DE SAN MIGUEL (29 DE SETEMBRO)

Non se podían face-los magostos³⁴ antes dese día porque en caso contrario abortaban as ovellas.

TÓDOLOS DOMINGOS DO ANO

Hai que lembrar tamén que no ciclo semanal había que respecta-lo carácter sagrado dos domingos, nese día non se poden xungui-las vacas³⁵, porque é moito pecado (en cambio, si se poden usar tractores ou maquinaria). En relación a isto existían certos costumes hoxe case desaparecidos como, por exemplo, chamarlles «*xudias*» ás mulleres que lavaban en domingo.

Outras datas sinaladas (Nadal, Reis, Semana Santa, Corpus Christi) contaban con costumes ou cancións (os reis, oracións específicas, etc.) que non transcribimos por careceren do carácter máxico específico que é o obxecto primordial deste traballo.

* * *

Aínda que sabemos que deixamos moita información sen ofrecer e dispoñemos de apuntamentos doutras doenzas e remedios (a *solta*, as crebaduras, a rabia, a *espinilla*, plantas medicinais...), ademais de abundantes mostras de crenzas sobre os fenómenos atmosféricos e supersticións da vida cotiá, recordos do folclore infantil sobre diferentes especies animais (o papasol, os roncos de vella, a cabra, etc.) non podemos facer unha descrición

³³ Un informante do concello veciño de Baralla (parroquia de Vilachambre) sinalou que era para que non entrasen as bruxas.

³⁴ Lembremos que tampouco se poden come-las castañas verdes porque fan criar piollos.

³⁵ Existe unha curiosa superstición relativa á agricultura segundo a cal non se pode ir comendo cando se vai sementar, en caso contrario as *subandixas* cómeno todo.

³² Recollida co *r* epentético.

exhaustiva como nos gustaría, pois superaríamos con moito os límites razoables dun artigo.

Só nos resta manifestar que son uns saberes en franco perigo de extinción e cómpre recolle-los restos aínda dispoñibles, pois constitúen testemuños preciosos para comprendermos mellor o mundo no que se orixinaron; esa é a finalidade deste artigo. Queremos finalmente expresa-lo noso agradece-

mento a tódolos que nos axudaron neste traballo. En primeiro lugar, á nosa mai e ós familiares de quen escoitámo-las primeiras referencias, e en segundo lugar ós veciños de Franqueán que sopor-taron estoicamente as nosas preguntas e curiosidades. A todos eles (os que de verdade viviron o que aquí se conta) vai dedicado este estudio e a todos eles corresponde o mérito de que vexa a luz.

Cervantes

Revista de Literatura

Núm. 40 * Cuarto Trimestre de 1999 * Año X

Ediciones "Cervantes"
Apartado Postal nº 1049
48080-BILBAO
VIZCAYA, ESPAÑA

Depósito Legal: BI-1361/1990 -- ISSN 1135-4631